

Б. А. П л о т н і к а ў. Агульнае мовазнаўства. Мн.: Універсітэцкае, 1994. 350 с.

Выйшаў у свет вучэбны дапаможнік для студэнтаў філалагічных факультэтаў ВНУ «Агульнае мовазнаўства». Яго аўтар — вядомы беларускі мовазнаўца-тэарэтык Б. А. Плотнікаў. Кніга з'яўляецца першай сучаснай працай па курсу агульнага мовазнаўства, выдадзенай на беларускай мове, і, без сумнення, уносіць важкі ўклад у рэалізацыю Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь.

Адметнай рысай вучэбнага дапаможніка з'яўляецца, з аднаго боку, высокі тэарэтычны ўзровень зместу кнігі, а з другога — даступнасць матэрыялу для студэнтаў-старшакурснікаў, яснасць у яго выкладанні. Пры выкладзе складаных праблем аўтар, як правіла, сінтэзуе розныя пункты гледжання лінгвістаў, падсумоўвае розныя погляды прадстаўнікоў іншых навук, калі гэта праблема хвалюе і сумежныя навукі, дае цэлы спектр магчымых падыходаў да яе вырашэння, улічвае і асэнсоўвае розныя эмпірычныя і эксперыментальныя факты. Пры гэтым нярэдка аўтар не аддае перавагі якой-небудзь з канцэпцый, тэорый, таму ці іншаму пункту гледжання, а дае магчымасць студэнту самому паразважаць, знайсці аргументы, факты, доказы на карысць пэўнай думкі, што робіць працэс атрымання ведаў больш гібкім, прадуктыўным, а саму сістэму ведаў — адкрытай, цяглівай да іншадумства.

Яшчэ адна вартасць кнігі — улік дасягненняў беларускіх вучоных у галіне агульнага мовазнаўства пры выкладзе асноўных праблем курса. Б. А. Плотнікаў слухна адзначае ў прадмове, што Беларусь з'яўляецца адным з вядомых і даволі аўтарытэтных цэнтраў навуковай распрацоўкі розных галін і праблем мовазнаўства. Аднак курсу «Агульнае мовазнаўства» да гэтай пары не шчасціла ў тым, што падручнікі і асноўныя вучэбныя дапаможнікі па ім не выдаваліся на беларускай мове. Кніга прафесара Б. А. Плотнікава запяўняе, такім чынам, гэтую белую пляму.

Аўтар дапаможніка сутыкнуўся з пэўнай тэрміналагічнай цяжкасцю. Хаця беларуская лінгвістычная тэрміналогія ў пэўнай ступені ўжо ўсталявалася, але шэраг агульнамовазнаўчых тэрмінаў яшчэ не мае

агульнапрынятай традыцыі, а для некаторых тэрмінаў прыходзіцца ствараць штучныя найменні. Здаецца, што Б. А. Плотнікаў насляхова справіўся з гэтай цяжкасцю, прынамсі, слых рэцэнзента «не рэзаў» ніводзін тэрмін, ужыты аўтарам. Можа, больш строгаму крытыку слоўцы тыпу размоўных *размаіты, размаітасць*, што ўжывае аўтар дапаможніка, пакажуцца не зусім натуральнымі ў навуковым стылі, але, на наш погляд, яны надаюць тэксту беларускі навуковы каларыт, водар.

Да ліку дыскусійных пытанняў трэба аднесці наяўнасць і змест некаторых тэм у дапаможніку. І тут не столькі хібы аўтара, колькі наспелая неабходнасць перапрацоўкі і ўдакладнення праграмы курса. На прыклад, тэма «Мовазнаўства і яго месца сярод іншых дысцыплін» выкладаецца ў курсе «Уводзіны ў мовазнаўства», тэмы «Фанетыка», «Лексікалогія», «Граматыка» — у гэтым жа курсе, а таксама на прыкладах канкрэтнай мовы ў курсах «Сучасная руская мова» і «Сучасная беларуская мова». І хаця мяркуецца, што ў курсе «Агульнае мовазнаўства» адбываецца пашырэнне і больш глыбокае асэнсаванне гэтых жа тэм, аднак дубліравання пазбегнуць не ўдаецца, і на праблеме студэнтам у трэці раз прыходзіцца вучыць, напрыклад, акустычную і артыкуляцыйную характарыстыку гукаў рускай ці беларускай моў, ці той і другой мовы разам. Але ж існуе шэраг іншых агульнамовазнаўчых тэм, праблем, пытанняў, якія застаюцца па-за ўвагай студэнтаў, што з'яўжае іх лінгвістычны кругагляд, ізалюе ў пэўнай ступені ад надзённых праблем навукі.

Гаворачы аб генетычных сувязях мовы і мыслення (с. 77—80), аўтар вучэбнага дапаможніка на гэты раз чамусьці не выклаў спектр розных поглядаў на паходжанне мовы, а аддаў прыярытэт сацыяльнай тэорыі паходжання мовы Ф. Энгельса, хаця яна і не можа лічыцца бяспрэчнай.

Дапаможніку не пашанцавала з выдавецкім бракам: ён даволі часта сустракаецца ў кнізе. Напрыклад, *распроцоуцы* замест *распрацоуцы* (с. 3, 12 радок знізу), *праграматыку* замест *прагматыку* (с. 15, 11 радок зверху), *чытычоу* замест *чытачоу* (с. 44, 19 радок знізу), *функцыя* замест *функцыя* (с. 47, 15 радок знізу), *удзейнічае* замест *уздейнічае* (с. 47, 5 радок знізу), *дальнейшым* замест

далейшым (с. 214, 3 радок знізу), *разных* замест *розных* (с. 101, 17 радок зверху) і г. д.

Выказаныя заўвагі не зніжаюць навуковай і вучэбнай якасці дапаможніка. Ён паспрыяе павышэнню тэарэтычнага ўзроўню студэнтаў-філолагаў у галіне мовазнаўства, беларусізацыі вучэбнага працэсу ў ВНУ рэспублікі. Выданне ўносіць свой адметны ўклад у беларускую нацыянальную навуку і культуру.

А. А. Гіруцкі

В. Н. М а н а к и н. Основы контрастной лексикологии: близкородственные языки. Киев; Кировоград: Центральноукраинское издательство, 1994. 262 с.

Найбольш выразна і яскрава нябачныя ўнутраныя якасці слова робяцца відавочнымі і адметнымі менавіта пры яго ўсебаковым параўнанні з адпаведнікамі іншых моў. Размаітыя семантычныя адценні, нацыянальныя каларыт і стылістычная афарбоўка лексем пры гэтым блізкароднасных мовах, як украінская і руская, украінская і беларуская, нельга занатаваць, па зробленых высновах аўтара дадзенай манаграфіі, аніводнай пары семантычна і стылістычна эквівалентных лексем не толькі сярэд абстрактных слоў, але і ў межах тэматычных групавак слоў з канкрэтна-прадметным значэннем, тыпу *дом, воз, кол, галета* і да т. п. На матэрыяле канкрэтных слоў пераважна ўкраінскай і рускай моў, а таксама метэаралагічнай лексікі славянскіх моў, у тым ліку і беларускай, падрыхтавана кніга ўкраінскага моваведа Уладзіміра Манакіна. Праўда, даследаванне мае ў значнай ступені тэарэтычны характар, бо факты з розных славянскіх моў вывучаюцца не франтальна і масава, а выкарыстоўваюцца для ілюстрацыі тых або іншых назіранняў, разважанняў і ідэй аўтара.

Да навуковых вартасцяў працы, з дапамогай якіх усталёўваецца новая лінгвістычная дысцыпліна — кантрастыўная лексікалогія блізкароднасных славянскіх моў, можна аднесці дэтальную распрацоўку аўтарам зыходных паняццяў згаданай дысцыпліны і іх тэрміналагізацыю, вылучэнне адзінак, аспектаў і галоўных катэгорый кантрастыўнай лексікалогіі, вызначэнне навуковых прынцыпаў і асноўных параметраў супастаўляльнага аналізу слоў блізкароднасных моў. Пры кантрастыўным даследаванні лексікі такіх моў надзвычай істотным служыць выбар свосааблівага эталона, на фоне якога, або з якім параўноўваюцца моўныя адзінкі для выкрыцця іх зместу. З улікам таго, што кожная нацыянальная мова ўяўляе сабой адмысловае, непаўторнае адлюстраванне і асэнсаванне знешняй рэчаіснасці (дадзеная думка, выказаная яшчэ В. Гумбальтам, паслядоўна праводзіцца праз усю манаграфію), прыняцце адной з жывых моў ці яе адзінак за падобны эталон для аб'ектыўнага агалення семантычных асаблівасцяў слова іншай мовы нельга лічыць мэтазгодным, бо ўнікае пытанне, а

чаму не іншая мова выбрана ў якасці ўзору, або эталона. Пры такой дэлегіцы аўтар знаходзіць выйсце, бадай, аптымальнае, у тым, што план зместу лексікі розных моў павінен аналізавацца на фоне такіх адзінак-эталонаў, як семы. Апошнія ўяўляюць сабой кагнітыўныя (мысліцельныя) часткі плана зместу і не залежны ад структуры і спецыфікі кожнай мовы. З адмысловых камбінацый такіх сем і ўтвараюцца самавітыя значэнні лексем кожнай мовы.

Заўважым, аднак, што выдзяленне і сем, і семем (асобныя значэнні полісемічнага слова) у працы амаль цалкам грунтуецца на інфармацыі, што месціцца ў тлумачальных слоўніках, якія, зразумела, не могуць служыць поўнай і даставернай крыніцай для семага і семемнага аналізу слоў, бо іх прызначэнне паліагае пераходзіць у мінімальнай агульнадаступнай для носбітаў мовы характарыстыцы лексічных значэнняў. Для вылучэння шматстайных адзінак плана зместу слоў у сучаснай лінгвістыцы распрацаваны даволі дасціпныя і вытанчаныя навуковыя прыёмы, што стасуюцца з лагічнымі, трансфармацыйнымі, дыстрыбуцыйнымі, кантэкстуальнымі, псіхалінгвістычнымі і іншымі метадыкамі, якіх фактычна ўнікае аўтар. Дадзеныя ж аналізу слоў на ўзроўні толькі лексікаграфічных крыніц робяць многія вывады, што назіранні даследчыка ў значнай ступені трывіяльнымі. Так, пры апісанні семемнага складу беларускай лексемы *изрань* на аснове тлумачальнага слоўніка беларускай мовы ў ёй выдзяляюцца чатыры значэнні, і толькі першаму з іх у рускай і ўкраінскай мовах знаходзіцца адпаведнікі *изморозь* і *поморозь*, тады як значэнні 'сівізна', 'змрок', 'шэрасць' перакладаюцца словамі, што сэнсава не лучацца з першай семемай памянёнай лексемы. Гэтыя звесткі зафіксаваны ў слоўніках і запачычаны адсюль аўтарам для кантрастыўнага аналізу моўных адзінак, але ж адной з мэт свайго даследавання ён мае нешта адваротнае — пабудову кантрастыўнай лексікаграфіі, якая мае быць «распрацаванай на аснове прапанаваных у нашым даследаванні метадаў і прыёмаў супастаўляльнага аналізу лексікі (с. 238). Што тычыцца параўнальнага апісання лексікі з выкарыстаннем сем, г. зн. кагнітыўных універсальных адзінак плана зместу, то зроблена заяўка аўтара засталася, па сутнасці, не рэалізаванай, бо пры канкрэтным супастаўленні слоў для зазначаных сем не прапанаваны ні метады іх вылучэння, ні эфектыўныя спосабы іх выкарыстання. Магчыма, вырашэнне такой задачы па супастаўляльнаму аналізу лексікі з'яўляецца прэрагатывай і кампетэнцыяй не аднаго навукоўца, а цэлага лінгвістычнага накірунку, цагліны ў падмурак якой заклаў сваёй працай У. Манакін. Таму дадзеная манаграфія здатна выклікаць цікавасць і будзе карыснай для ўсіх спецыялістаў-моваведаў, якія займаюцца кантрастыўным вывучэннем лексікі блізкароднасных славянскіх моў.

Б. А. Плотнікаў